

Natseja, kultaa ja kummituksia

Toisen maailmansodan kummitteleva perintö Pohjois-Suomessa

Oula Seitsonen & Tuuli Matila

Abstract

This article discusses the supernatural and uncanny experiences and stories connected to Second World War sites in Northern Finland. Wartime heritage in the North is mostly related to the Nazi German presence in Finland, first as allies (1940–1944) and later as enemies (1944–1945). It is in many ways haunting, both figuratively and in the local folklore also literally. This owes to the unclear status and out of place character of the ruins, and the long silencing and even renunciation that has surrounded the difficult and complex Finno-German relations during the war.

Keywords: haunting, Second World War, heritage, Nazi Germany, northern Finland.

Avainsanat: kummittelu; toinen maailmansota, kulttuuriperintö, Natsi-Saksa, Pohjois-Suomi.

31.1 Johdanto

’Sieltä löytyy kyl kaikenlaista, on hopiat ja pommit ja muut. Itä löysin kaikkia saksalaisten juttuja, kaasunaamarikoteloita, kiikareita ja sellasia, löys joku niitä pommejaki. – Ja kummittelee tällä kanssa, on niitä tarinoita. Oottelen vaan perkele ku kaupungin kaivuri lyö kauhansa oikeeseen paikkaan, tulee sellaset paukut että.’ (Oulu Vaakunakylä 2021)

Eräs Oulun Vaakunakylän entinen asukas kuvaili näillä sanoilla muistojaan saksalaisten toisen maailmansodan aikaisen läsnäolon materiaalisista jäänteistä. Hän vieraili kaivauksillamme entisessä saksalaistukikohdassa syksyllä 2021, ja hänen lyhyessä muisteluksessaan kiteytyy monia näkökulmia, joita liittyy saksalaisjoukkojen perintöön Pohjois-Suomessa ja Saamenmaalla (Kuva 31.1; paikannimet jatkossa myös eri saamen kielillä). Jatkosodan ja Lapin sodan jäljet pohjoisessa ovat kummitelleet sodanjälkeisinä vuosikymmeninä kollektiivisen muistin reunalla raunioina, joihin liittyy monia käsittelemättömiä ja varsinkin valtakunnallisella tasolla unohdettuja ja laiminlyötyjä teemoja. Näitä vähän käsiteltyjä aiheita ovat olleet esimerkiksi saksalaisten ottamien sotavankien ja pakkotyöläisten kohtalot, suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden rakkaussuhteet ja näistä syntyneet lapset, pohjoisen siviilien kohtalot neuvostopartisaanien käsissä, sekä sodan moninaiset vaikutukset Saamenmaalla

(esim. Erkkilä 2011; Lehtola 2015; Seitsonen & Koskinen-Koivisto 2018; Seitsonen & Moshenska 2021; Wendisch 2006).

Pohjois-Suomessa oli sodanaikana 1940–1945 enimmillään enemmän saksalaissotilaita ja heidän monikansallisia vankejaan kuin paikallista väestöä (esim. Otto 2008). Sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, ja erityisesti kylmän sodan aikaan, aihe oli pitkälti vältetty ja jopa vaiettu, sillä muistuttihan se Suomen asettumisesta sotimaan Neuvostoliittoa vastaan Natsi-Saksan rinnalla osana Hitlerin Operaatio Barbarossaa (Tuominen 2015). Lapin sota ja poltetun maan taktiikka saksalaisjoukkojen vetäytyessä kohti Norjaa talvella 1944–1945 mahdollisti Suomen esittämisen sodan jälkimainingeissa natsien aggression uhrina. Tämä näkökulma onkin ollut korostetusti esillä kansallisissa muistoissa, mutta Lapin sodan räjähdysten ja tulipalojen luomat voimakkaat mielikuvat ja tunteet peittävät alleen monia hiljaisempia paikallisia narratiiveja (Seitsonen & Herva 2017; Seitsonen et al. 2018). Viime vuosina saksalaisten läsnäolon perintöä on alettu käsittelemään enenevässä määrin eri näkökulmista, erityisesti alueellisesti tärkeänä henkisenä ja materiaalisena kulttuuriperintönä sekä sosiaali- ja mikrohistoriana (Alariesto et al. 2015; Herva et al. 2016; Lundemo 2020; Matila 2020; Mikkonen 2016; Seitsonen et al. 2018; Thomas et al. 2016; Ylimaunu et al. 2013). Sama kehitys on ollut nähtävissä maailmanlaajuisesti, esimerkiksi naapurimaissamme 1900-luvun konfliktien arkeologisen tutkimuksen myötä (esim. Jasinski 2013; Persson 2014).

Tässä artikkelissa pureudumme yhteen toistaiseksi varsin vähälle käsittelylle jääneeseen teemaan, sodanaikaisiin saksalaiskohteisiin liittyviin monenlaisiin yliluonnollisiin kokemuksiin kuten aave- ja aarretarinoihin (ks. Harjumaa 2009; Herva 2014; Kauhanen 2018; Myllyniemi 2021; Seitsonen 2018a). Tämä toimii perustana laajemmalle yliluonnollisen ja kulttuuriperinnön välisiin suhteisiin liittyvälle tutkimukselle, joka on ollut maailmanlaajuisestikin varsin vähäistä (ks. Carr 2017; Hanks 2015). Aiheella on kuitenkin selkeästi merkitystä ihmisille, ja tämä teksti pyrkii avaamaan keskustelua sekä kiinnittämään huomiota tarinoiden ja aktiviteettien taustoihin ja syihin. Käsittelemme ensinnäkin saksalaisten omia kokemuksia ja kohtaloita pohjoisilla rintamilla ja kytkemme ne osaksi muistelun

Kuva 31.1. Saksalaisten jälkiä Mallan luonnonpuistossa, Kilpisjärvellä, Enontekiöllä (pohjoissaami: Malla Luonddumeahcci, Gilbbesjávri, Eanodat). Kuva O. Seitsonen.

historiallista taustaa. Toisekseen tarkastelemme saksalaisten jälkeensä jättämää perintöä Suomessa, ja erityisesti sitä käsittelemätöntä tunneilmastoa ja traumaa, joka liittyy muun muassa sotavankien kohtaloihin sekä saksalaissotilaiden kanssa suhteissa olleiden suomalaisnaisten kohteluun. Viimeiseksi sivuamme erilaisia aarretarinoita ja aarteiden etsintää sodanaikaisilla saksalaiskohteilla.

31.2 Yliluonnollinen, taianomainen ja painajaismainen pohjoinen

'Kuumuuden mukana tulivat hyttyset. Miljoonat, biljoonat, triljoonat. Hyttyspilvet – Suriseva, pistävä, näkyvä armeija bakteereja, mikrobeja. Se lensi tänne, se lensi sinne, se oli kaikkialla. Hyttysiä oli kaikkialla. Käsissämme, kasvoissamme, hengityksessämme.' (Saksalaisen sotilaan muistelmat; Giese 1942: 119, kirjoittajien suomennos)

Pohjoisimpaan Eurooppaan ja pohjoisuuteen on liitetty vuosisatojen ajan monenlaisia käsityksiä yliluonnollisuudesta, noituudesta ja taikuudesta. Pohjoisen luontoa ja ympäristöä, kuten revontulia, kaamosta, keskiyön aurinkoa ja 'koskemattomia' tunturieräkaita, kuvaillaan usein edelleen erilaisen taianomaisten elämysten kautta esimerkiksi matkailumainonnassa (esim. Herva et al. 2020). Ulkopuolisille tyhjänä näyttäytyvä maisema ei paikallisesta näkökulmasta ole kuitenkaan koskaan ollut koskemattonta eikä erämaatakaan, vaan osa vuosisataista ylisukupolvista kulttuurimaisemaa (Tervaniemi & Magga 2019). Muualta tulleet ovat lähestyneet pohjoista pitkään eräänlaisena tyhjänä, asumattomana jättömaana, joka tarjoaa resurssinsa kehittyneemmän etelän asukkaiden käyttöön (esim. Seitsonen et al. 2019). Länsimaisesta katsantokannasta pohjoisuus on siis pitkään näyttäytynyt arjen ulkopuolelle asettuvana ja jyrkkien vastakohtien sävyttämänä liminaalitulana, eräänlaisena villinä läntenä, jossa yleisesti hyväksytyt normit eivät ole voimassa (ks. Länsman 2004: 146).

Nämä vastakkaiset näkemykset Pohjolasta heijastuivat myös saksalaisten sodanaikaiseen läsnäoloon, toimintaan ja kokemuksiin Lapissa. Saksalaissotilaiden näkökulmasta esimerkiksi pohjoisen metsät ja avoimet tundramaisemat olivat molemmat vieraita ja uhkaavia elementtejä, jotka rajoittivat heidän sopeutumistaan uusiin olosuhteisiin ja pysäyttivät tehokkaasti heidän etenemisensä itään (esim. Kleemola 2014; Seitsonen 2020). Monille heistä pohjoinen avautui erilaisten painajaismaisten kokemusten näyttämönä Lapin tietömillä soilla ja tuntureilla. Sotilaiden muistelmissa korostuvatkin esimerkiksi räkkäajan piinaavuus ja kaamoksen masentavuus (Norum et al. 2021). Pohjoinen maisema vaikutti saksalaisista tyhjältä, epäinhimilliseltä ja epätodelliselta ympäristöltä, johon monet heistä suhtautuivat pelokkaasti. Jotkut kokivat jopa yliluonnolliselta vaikuttaneita elämyksiä taistelussaan neuvostojoukkoja vastaan. Eräät saksalaisjoukot olivat esimerkiksi Olavi Paavolaisen (1946: 110) mukaan kieltäytyneet etenemästä neuvostojoukkojen selustaan, sillä he epäilivät neuvostosotilaita 'puissa istuviksi epäinhimillisiksi piruiksi'. Vierailta tuntureilla tai synkissä metsissä toimiminen sota-ajan epätodellisissa tunnelmissa, väkivallan keskellä ja kuolemanvaarassa on epäilemättä tuottanut vainoharhoja ja epämiellyttävän tunteen siitä, että on ikään kuin alati tarkkailun alla. Näitä tuntemuksia vasten sotilaiden maisemakokemukset saivat helposti yliluonnollisia piirteitä, samaan tapaan kuin muillakin sotatantereilla (esim. Davies 2020).

Edellä mainitut seikat ovat kenties osaltaan vaikuttaneet myös siihen, miten saksalaisia Suomessa muistetaan, ja kuinka aiheesta on tullut niin altis kummittelulle. Saksalaisten suoriutuminen jatkosodan rintamalla oli kaikkea muuta kuin vakuuttavaa, ja Natsi-Saksa oli jo sodan aikana poliittisesti hieman hankala ja arveluttava aseveli. Toisaalta saksalaisten apu oli merkittävässä osassa esimerkiksi

jatkosodan puolustustaisteluissa, ja monet saksalaissotilaat kuolivat ja tulivat haudatuksi sotilashautausmaaille tai katosivat erämaihin kaukana kotoa. Suomalaisesta näkökulmasta pohjoisrintamalla kuolleet saksalaiset menettivät henkensä ennen kuin Suomen itsenäisyyden eivätkä natsi-ideologian puolesta, mikä saattaa selittää suomalaisten jossain määrin empaattisempaa suhtautumista Natsi-Saksan joukkojen muistoon kuin muissa Euroopan maissa (Matila 2020). Suomalaiset ovat yleisesti kiinnostuneita toisen maailmansodan perinnöstä, mistä yhtenä osoituksena on esimerkiksi vilkas vierailu Rovaniemen Norvajärvellä sijaitsevilla saksalaissotilaiden hautausmaaleilla (Koskinen-Koivisto 2016). Toisaalta suomalaiset ymmärtävät saksalaisten toimeenpaneman Holokaustin kauheudet, mutta näkevät ne Suomen sotahistoriasta erillisinä tapahtumina. Vaikeus asettaa asioita mustavalkoisesti selkeisiin kategorioihin on vaikuttanut kansallisen muistimme nykytilaan, ja toisaalta erilaiset liminaaliset tilat, tapahtumat ja aiheet ovat kummittelulle alttiita (Blanco & Peeren 2013: 2). Suomalainen kaksijakoinen tapa käsittää saksalaiset yhtäältä empaattisesti aseveljeyskokemuksen kautta ja toisaalta äärimmäisen pahuuden ilmentymänä 'Euroopassa', on ollut omiaan tekemään kansallisesta muistelusta ja perinnöstä jakautunutta, ja jopa kummittelevaa (Matila 2020).

31.3 Saksalaisten läsnäolon kummitteleva perintö

'No jocos ne saksalaisten kenttäpatjat sieltä löyty?' (Oulu Vaakunakylä 2021)

Läpi sodanjälkeisten vuosikymmenien saksalaisten jälkiin ja raunioihin on liitetty eripuolilla Pohjois-Suomea monenlaisia yliluonnollisia kokemuksia (ks. Harjuma 2009; Herva 2014; Kauhanen 2018). Nämä liittyvät erityisesti kärsimykseen, kipuun ja kuolemaan liitettyihin kohteisiin, kuten vankileireihin, hauta- ja teloituspaikkoihin tai sotasairaaloihin. Konkreettisimman omakohtaisen kosketuksen tällaisiin yliluonnollisiksi tulkittaviin kokemuksiin saimme vuonna 2016 Inarissa järjestämiemme yleisökaivausten yhteydessä (Herva & Seitsonen 2020). Kaivausten aikana kaksi vapaaehtoisista kaivajistamme halusi vierailla edellisvuonna tutkimallamme Inarin Kankiniemen vankileiripaikalla (inarinsaami: Aanaar Kangânjargâ). Sumuisen illan pimetessä vankileirin rauniot näyttivät heille ahdistavina, aavemaisina ja pelottavinakin. He kokivat vierailunsa aikana ja sen jälkeen

Kuva 31.2. Piikkilanka-aidan jäänteitä Inarin Kankiniemen vankileirillä. Kuva O. Seitsonen.

yliluonnolliselta tuntuneita ja mieltä vaivaamaan jääneitä kokemuksia, joiden takia he kysyivätkin meiltä, sopsisiko heidän ottaa yhteyttä paikalliseen kolttsaamelaisten pappiin. Kolttsaamelaiset ovat pääosin ortodokseja, kuten myös leirillä sodanaikana olleet venäläiset sotavangit mahdollisesti olivat olleet. Meillä ei tietenkään ollut mitään tätä vastaan, ja tämän seurauksena myöhemmin samana syksynä kävimme papin kanssa pystyttämässä paikalle ortodoksiristin ja järjestimme suositukseksi osoittautuneen muistotilaisuuden (Kuva 31.2). Arkeologiset kaivauksemme saivat näin täysin odottamattoman yhteiskunnallisen ulottuvuuden, joka vaikutti voimallisesti yleisöömme ja paikallisyhteisöön.

Tämän Kankiniemen tapauksen lisäksi olemme havainneet kaivauksillamme myös kansantaikuiden ilmauksiksi tulkittavissa olevia löytöjä ja ilmiöitä, kuten puihin tehtyjä kaiverruksia ja erikoisia löytökokonaisuuksia (Herva & Seitsonen 2020; Seitsonen 2021). Näistä erityisesti yksi löytö, jossa kahden luun sisälle oli piilotettu esineitä, vertautuu läheisesti Oulusta Taavetti Lukkarisen hirttopuulta tehtyyn erikoiseen 1900-luvun alun luulöytöön (Ikäheimo & Äikäs 2018). Kummitususkomuksiin liittyy usein käsitys, että henget ovat kykeneväisiä vaikuttamaan nykyisyyteen, esimerkiksi tekemällä joko pahaa tai hyvää (esim. Pile 2005). Sota-aikaisilla paikoilla suoritettut rituaalit saattavatkin olla olleet yksi tapa, jolla on yritetty rauhoitella näitä hankaliksi koettujen muistojen kyllästämiä paikkoja, sekä käsitellä traumoja ja lievittää kollektiivista syyllisyyttä yksilön näkökulmasta. Saksalaisten leireillä olleet neuvostovangit kärsivät kovia kohtaloita vaikeissa olosuhteissa ja monet heistä päätyivät erämaahan unohdettuihin joukkohautoihin. Tätä taustaa vasten on luonnollista tuntea myötätuntoa heitä kohtaan, vaikka kyseessä olikin sota-aikainen 'arkkivihollinen'. Myös muistomerkkin, tai esimerkiksi ortodoksiristin, pystyttäminen kuvaannollisesti kesyttää paikan ja tuo sen tunnustetun perinnön piiriin, jolloin menneisyyden painolasti ikään kuin 'manataan pois' (Edensor 2005: 836).

Järjestimme yhtenä osana saksalaisten materiaalista perintöä tutkivaa 'Lapin synkkä kulttuuriperintö' -hankettamme vuosina 2015–2018 myös osallistavan joukkoistetun kartoitushankkeen (ks. Seitsonen 2017). Hankkeessa pyysimme ihmisiä merkitsemään verkkokarttaan kiinnostaviksi kokemiaan sota-ajan kohteita Pohjois-Suomen alueella (<https://blogs.helsinki.fi/lapland-dark-heritage/lapin-sotahistoriallisia-kohteita/>). Kartoitukseen osallistui yhteensä satakunta henkeä, jotka merkitsivät kartalle yli 350 kohdetta. Merkityistä paikoista yhdeksän prosenttia liittyy erilaisiin yliluonnollisiin kokemuksiin ja mainintoihin, joista osa löytyy myös Lapin kummitustarinoita käsittelevästä 'Aaveriekköjä'-teoksesta (Harjumaa 2009):

'Misissä oli myös vankileirejä, joissa tarinan mukaan on kummitellut. Nähty hirtettyjä ja kaikkea.'
(Id.59b9d2e0-ed52-450d-84a3-02b61190907a; Rovaniemi/ pohjoissaami: Roavvenjárga).

Myös haastattelujen yhteydessä tulee usein esiin sota-aikaisiin kohteisiin liittyviä yliluonnollisia tarinoita. Oudoista kokemuksista suoraan kysyttäessä vastaus on useimmiten 'Eihän kummituksia ny ole olemassakaa' (Inari Kaamanen/ pohjoissaami: Anár Gámas/ inarinsaami: Aanaar Kaamâs). Keskustelun edetessä tarinat monesti kuitenkin yllättäen kietoutuvat erilaisten ylimaallisten kokemusten ja jopa suorien aavetarinoiden ympärille. Esimerkiksi Kaamasessa tarina eteni tuosta naurahtaan esitetystä toteamuksesta sujuvasti ennusmerkkien kautta sotavankien, saksalaissotilaiden ja edesmenneiden kylälaisten haamuihin. Tyypillisiä 'ei-kummitustarinoita' ovatkin muistelukset etiäisistä ja ylimaallisista varoituksista, esimerkiksi eläinten poikkeavan käyttäytymisen kautta (Myllyniemi 2021). Näiden ansiosta kerrotaan vältetyn esimerkiksi Kaamasessa kohtalokas astuminen saksalaisten Lapin sodan aikana virittämään miinaan. Etiäisiä monet pohjoisen vanhat asukkaat eivät edes pidä varsinaisesti yliluonnollisina kokemuksina, vaan ennemminkin tavallisena osana omaa kokemusmaailmaansa.

Myös artikkelin alussa mainittujen Oulun Vaakunakylän kaivausten kuluessa kaivauksilla vierailleet alueen entiset asukkaat kertoivat haastatteluissa yllättävänkin avoimesti ja kysymättä saksalaisten perintöön liittyvistä erilaisista aavemaisista kokemuksista. Vaikka Oulussakin oli vankileirejä,

oululaisten kertomuksista useimmat liittyivät saksalaisten kanssa heilastelleisiin suomalaisnaisiin, 'rattoröökyniin', kuten yksi haastatelluista heitä kutsui. Myös yllä oleva lainaus kenttäpatjoista, joka oli yhden haastateltavan ensimmäinen kysymys hänen nähdessään meidät kaivauksella, oli viittaus näihin naisiin. Saksalaisten kanssa seurustelleet tytöt ja naiset olivat Oulussa saaneet usein huonon naisen leiman, ja heitä nimiteltiin ja kohdeltiin huonosti jo sodan aikana. Kummittelukokemukset voivatkin heijastella myös sosiaalista kontrollia tai valtasuhteita (Gordon 2008). Saksalaisten kanssa heilastelleiden naisten nähtiin kenties haastavan valinnoillaan perinteistä miehistä kontrollia. Naisiin suhtauduttiin sota-aikana usein varsin holhoavasti, eikä esimerkiksi seksuaalinen itsemääräämisoikeus välttämättä ollut heille itsestäänselvyyttä (Julkunen 1994; Koponen et al. 2018; Kotanen 2010). Kulttuuriperinnön tutkimuksessa tunnekokemukset ovat olleet pitkään vähätelty ja laiminlyöty aihe, mutta kuten kummitustarinat osoittavat, niillä on merkittävä rooli menneisyyden läsnäolossa nykyisyydessä (Smith 2015). Sodanaikainen tunneilmasto tuntuukin jatkaneen elämäänsä paikallisyhteisössä, ja vaikuttaa heijastuvan esimerkiksi Vaakunakylän tarinoihin kummittelevista naisista.

Esimerkiksi yhdessä Vaakunakylän saksalaisparakissa sodanjälkeen asunut nainen oli erään haastattelemamme henkilön mukaan asettunut kerran päiväunille ruoan jälkeen sohvalle ja havahtunut siihen, että ovella seisoivat kaksi naista hienoissa turkeissa. Kun hän kysyi mitä asiaa naisilla oli, nämä hävisivät. Nainen oli noussut ylös ja tarkastanut oliko hän unohtanut lukita ovensa, mutta todennut hämmästyksensä, että ovi oli lukittu eikä kenenkään olisi pitänyt päästä sisään. Paikalliset liittivätkin nämä aavemaiset naiset saksalaisten 'hepeniin sonnustautuneisiin heiloihin' (Oulu Vaakunakylä 2021). Oululainen perimätieto kertoo myös todellisista kovista kokemuksista, esimerkiksi saksalais-sotilaiden tekemistä suomalaistytöjen raiskauksista, jotka soviteltiin kaikessa hiljaisuudessa tekemättä niistä isompaa numeroa. Tällaiset tapaukset jäivät kummittelemaan ihmisten mieliin vuosikymmeniksi vaiettuina ja järkyttävinä tapahtumina. Saksalaisten huhuttiin myös tappaneen Vaakunakylässä ainakin kaksi naista, jotka olisi haudattu alueelle, ja edellä mainittu kummitustarina liittyneekin todennäköisesti näihin huhuihin. Saksalais-suomalaiset rakkaussuhteet ja niistä syntyneet lapset olivat pitkään sodan jälkeen tabu, josta ei juurikaan puhuttu (ks. Seitsonen et al. 2018; Väyrynen 2014; Wendisch 2006). Tämä oli omiaan ruokkimaan erilaisia huhuja ja ylisukupolvisia tarinoita. Saksalaisten materiaallinen ja henkinen perintö kummittaleekin ihmisten mielissä sekä kuvaannollisella että konkreettisella tasolla. Erityisesti pohjoisessa taustalla on lisäksi pitkä kansallinen hiljaisuus sekä siihen linkittyvät käsittelemättömät traumat ja tunteet.

31.4 Aarretarinoita ja natsikultaa

'Sinne lampeenki siihen lentokentän päähän on kuulemma ajettu juna. Siellä ko olis ollu niksmanneilla rataki, ja se veturi se olis kyllä aarre.' (Inari Kaamanen 2017)

Yksi osa-alue saksalaiskohteisiin liitetystä perimätiedosta ovat erilaiset kätkeyistä aarteista ja aarteenetsinnästä kertovat tarinat. Esimerkiksi artikkelin alun lainaus Oulun Vaakunakylästä viittaa konkreettisiin arvoesineisiin, samoin kuin tarinat vaikkapa kenraali Dietlin kesämökin roskakuoppaan Rovaniemellä kätkeyistä arvotavaroista (Seitsonen 2020: 200). Jopa kansallisessa mediassa sota-ajan esineisiin ja niiden etsimiseen on viitattu esimerkiksi otsikolla 'Lapista löytyy sotaromun keräilijän aarreaitta' (Marttala 2014). Myös monet haastattelemamme sotahistoriallisten esineiden keräilijät ja metallinilmaisinharrastajat viittaavat harrastukseensa laajemmassa mielessä aarteenetsintänä ja puhuvat itsestään aarteenetsijöinä. Monet heistä tekevät talvikaudella paljon taustatyötä harrastustaan varten, lukevat aihetta käsittelevää kirjallisuutta ja penkovat arkistoja tulevia retkiä suunnitellessaan.

Näille aarteensijöille erityisen tärkeä osa harrastusta vaikuttaa olevan muille tuntemattomaksi jääneen historian elämyksellinen ja seikkailullinen löytäminen 'koskemattomassa' erämaassa sekä siihen liittyvät onnistumisen tunteet (Herva et al. 2016; Thomas et al. 2016). Heidän näkökulmastaan erityisen innostavia aarteita saattavat olla vaikkapa sota-aikaiset puolustusasemat, tuntolevyt, kengänpohjat tai jonkin tietäntyyppisen panssarivaunun tai tykin osat.

Aarretarinat, liittyvät ne sitten konkreettisiin arvoesineisiin tai kuvaannollisempiin aarteisiin, voidaan linkittää kansainvälisesti yleisiin kertomuksiin natsien varastamista ja kätkemistä arvotavaroista (Wallén 2020). Puolassa toistuvasti etsitty natsien kultajuna on yksi mediassa paljon tilaa saanut esimerkki tästä (Easton 2015). Suomessa todellinen ja löytämisen riemuun päättynyt toisen maailmansodan aarretarina on saksalaisten piilottamien Kuusamon kirkonkellojen löytyminen sodan jälkeen (Kulju 2013: 62; Seitsonen 2020: 66). SS-mies Johann Vossin (2002; salanimi) muistelmien mukaan saksalaisjoukot pelastivat ja kätkivät 1600-luvulta peräisin olevat kirkonkellot syksyllä 1944 ennen Kuusamosta vetäytymistään, koska saksalainen SS-luutnantti Mannhard oli rakastunut suomalaisen tyttöön niiden soidessa. Suomalaiset rajajääkärit löysivät kellot miinaharavan avulla kirkkomaasta lopulta vuonna 1959, kun alueella sota-aikana palvellut saksalainen eversti Schreiber toi vihjeen niiden kätköpaikasta.

Yksi Rovaniemen alueella usein toistettu tarina liittyy saksalaisten huhuttuun rahapajaan, jossa olisi painettu Saksan armeijan tarpeisiin valtavat määrät Suomen markkoja (Mikkonen 2016: 35). Tälle kertomukselle ei ole löytynyt mitään todellisuuspohjaa, mutta se liittyy Saksan armeijan sekä suomalaisten siviilien ja yritysten harjoittamaan aktiiviseen ja tuottoisaan liiketoimintaan. Tähän liittyy myös termi "Lapin markka", joka viittaa erityisesti saksalaisten Pohjois-Suomessa maksamiin avokätsiin ja muuta maata korkeampiin palkkoihin. Natsiaarteet ovat löytäneet tiensä myös suomalaisen populaarikulttuuriin, ja esimerkiksi 'Kummeli: Kultakuume' -elokuva rakentuu useiden pohjoisen myyttisten hahmojen ja tarinakokonaisuuksien ympärille. Elokuussa on mukana muun muassa Lapin kultaryntäys, pahoja SS-miehiä ja heidän kätkemänsä kulta-arkku, sekä kullankaivaja Kyrpä-Joosepin kadonnut kulta (Grönberg 1997). 'Kummeli: Kultakuume' -elokuvan natsikultaan liittyy myös vahvoja yliluonnollisia voimia, mikä osaltaan toisintaa angloamerikkalaisen populaarikulttuurin tapaa käsitellä natseja, kultaa ja (okkultistisia) aarteita esimerkiksi Indiana Jones -elokuissa (Spielberg 1981, 1989; Torvinen 2018).

Yllä oleva lainaus Inarissa Kaamasen lentokentän päähän tarinan mukaan upotetusta veturista on tyypillinen pohjoinen tarina saksalaisten kätkemistä 'aarteista'. Vastaavia huhuja kerrotaan esimerkiksi saksalaisten rakentamaan Hyrynsalmen-Kuusamon kenttärataan liittyen (Seitsonen & Lundemo 2021). Myös muissa yhteyksissä sota-aikaisiin lentokenttiin on liitetty huhuja esimerkiksi kätketyistä lentokoneista, joita on myös yritetty paikantaa arkeologien toimesta, tosin tuloksettomasti (Ferguson 2020). Tavallaan samantyyppisestä kerrontaperinteestä ammentavat myös sitkeästi elävät tarinat Lappeenrannan Huhtiniemen laittomista telotuksista, vaikka nämä on osoitettu paikkansapitämättömiksi sekä forensisen arkeologian että historiantutkimuksen keinoin (Seitsonen 2018b). Usein tarinat aarteista tai kauhuista ovat eläneet paikallisena perimätietona ja heijastavat omalla tavallaan ihmisten kokemaa henkilökohtaista ja suoraa suhdetta menneisyyteen sen esineellisten jälkien kautta.

Kulttuuriperinnön ammattilaisia saattaa hirvittää ajatus sota-ajan kohteilla pyörivistä harrastajista, jotka kaivavat esiin tutkimuksellisesti kiinnostavia esineitä. Tämän kaltainen toiminta on monille historiasta kiinnostuneille henkilöille kuitenkin tärkeä tapa olla kosketuksissa menneisyyden kanssa, ja edustaa eräänlaista vaihtoehtoista kulttuuriperintötoimintaa. Joskus henkilökohtaiset motiivit olla kosketuksissa saksalaisten perinnön kanssa ovatkin yleisölle tärkeämpiä kuin esineistä saatava historiallinen tieto (Herva & Seitsonen 2020; Herva et al. 2016). Vaikka toiminnan haitat ovat hyvin ammattilaisten tiedossa, joskus kaivelusta voi olla jopa myönteisiä seurauksia. Esimerkiksi yksi YLE:n artikkeli kertoo metallinilmaisinharrastajasta, joka 'lähti etsimään saksalaisen vanhan parakkikylän

aarteita' Oulun Vaakunakylän alueelta (Köngäs 2016). Tuossa tapauksessa paikalta löytyi saksalaisesineiden sijasta 1920-luvulle ajoittunut urheilutoimintaan liittyvä laatta, jonka metallinilmaisinharrastaja toimitti Vaakunakylässä asuneen miehen perillisille. Kyseisellä laattalla vaikuttaakin olleen enemmän merkitystä ja arvoa siihen kytkeytyvien henkilökohtaisten historioiden ja perinnön kautta kuin tutkimuksellisesta näkökulmasta. Tämä pätee yleisemminkin (super-)modernin ajan (esim. Gonzáles-Ruibal 2008) teollisesti tuotettuun esineistöön, perintöön ja jäänteisiin (Kuva 31.3).

Tutkijoiden onkin hyvä tiedostaa erilaisten esineiden ja kohteiden erityisluonne ja kiehtovuus yleisön piirissä. Historiallisesta tai arkeologisesta näkökulmasta merkittävät ja kiinnostavat esineet saattavat olla suuren yleisön katsontakannassa lähes yhdentekeviä. Toisaalta joskus tutkimuksellisesti päällisin puolin merkityksettömiltä vaikuttaviin esineisiin, rakenteisiin ja jäännöksiin saattaa liittyä ensiarvoisen tärkeitä ja yllättäviäkin henkilökohtaisia ulottuvuuksia (esim. Seitsonen & Koskinen-Koivisto 2018). Tässä korostuu kaiken perinnön tarinallisuus ja aineettomuus (Smith 2011) erityisesti esineisiin ja kohteisiin liittyvien paikkakokemusten ja ylisukupolvisten yhteyksien kautta.

31.5 Lopuksi

Saksalaisiin liittyvä perintö on Suomessa monella tapaa ristiriitaista ja hankalaa, mikä näkyy esimerkiksi siihen liittyvissä moninaisissa ylikuulatuissa kokemuksissa. Tämä heijastelee tulkintamme mukaan niitä monimutkaisia tunteita ja traumoja, jotka ovat jääneet sodan jälkeen elämään ja kummittelemaan paikallisyhteisöissä Pohjois-Suomessa ja laajemminkin suomalaisessa yhteiskunnassa. Esimerkiksi neuvostosotavankien ja saksalaisten kanssa seurustelleiden suomalaisnaisten huono kohtelu on jättänyt jälkeensä vaikeita muistoja, jotka manifestoituvat kummitusten muodossa ja antavat kokemuksia ja traumoille eräänlaisen keinon tulla esiin, näkyviksi ja nähdyiksi. Kollektiivinen syyllisyys, joka tähän liittyy, saattaa saada ihmiset turvautumaan muun muassa uskonnon tai kansanomaisen taikuuden keinoihin menneisyyden levottomien muistojen ja sielujen lepyttelyssä. Myös erilaisten kohteiden siirtäminen tunnustetun kulttuuriperinnön piiriin on yksi tapa yrittää neutraloida näitä

Kuva 31.3. Oulun Vaakunakylästä esiin kaivettuja 'aarteita'. Kuvat T. Matila.

vaikeita ja ahdistavia paikkoja (Edensor 2005: 836). Näin ihmiset voivat saada ainakin symbolisen kokemuksen siitä, että he vaikuttavat omalla toiminnallaan maailman ja tapahtumien kulkuun, ja mahdollisesti tekevät siitä paremman paikan, esimerkiksi muistamalla ja lepyttelemällä menneisyyden aaveita.

Toisaalta saksalaisiin liittyvät kulttuuriperintökohteet, kuten kasvillisuuden peittämät rauniot ja esineet, ovat itsessään monella tapaa kiehtovia. Ihmiset hakeutuvatkin niiden pariin esimerkiksi aartenetsinnän, urbaanin löytöretkeilyn, geokätköilyn tai hautavierailujen merkeissä. Saksalaisiin liittyvä moniulotteinen perintö voi siis olla samanaikaisesti sekä pelottavaa että puoleensavetävää. Keskeinen rooli tässä näyttäisikin olevan niemenomaan paikkojen herättämällä erilaisilla tunnekokemuksilla ja itse 'aarrehadilla', joko kuvaannollisella tai konkreettisella, sekä sen herättämällä kiihkolla ja jännityksellä (Thomas et al. 2016). Tällaisessa lähestymistavassa on toisaalta se riski, että kiehtova aartenetsintä kauniissa maisemissa hämärtää, trivialisoi tai jopa karnevalisoi sota-aikaisten kohteiden ja löytöjen väkivaltaisen ja traumaattisen alkuperän. Paikallisesti asioiden synkkä kääntöpuoli muistetaan tavallisesti hyvin, esimerkiksi ylisukupolvisina ja henkilökohtaisina tarinoina sotavankien kovasta kohtelusta ja karuista kohtaloista, mutta asioihin vähemmän perehtyneille se saattaa jäädä täysin vieraaksi (Stichelbaut et al. 2021). Ihmisten mieliin onkin syytä palauttaa uudelleen ja uudelleen Pohjois-Suomen saksalaiskohteiden laajempi konteksti globaalissa sodassa ja niiden rooli 'pahan imperiumin arktisina etuvartioasemina', lainaten amerikkalaisen kollegamme erääseen käsikirjoitukseemme antamaa ja angloamerikkalaista sotahistoriakäsitystä hyvin heijastelevaa kommenttia ('Arctic outposts of an evil Empire'). Tästä jatkuvasta muistuttamisen tarpeesta yhtenä hyvänä esimerkkinä on suomalaisten SS-vapaaehtoisten kiistelty perintö sekä sen tutkimisesta viime vuosina julkisuudessa käydyt värikkäät ja paikoin hämmästyttävät keskustelut (ks. Kemppainen 2020; Pajunen & Karjalainen 2019; Seitsonen 2020: 4).

Sodanaikainen kulttuuriperintö on tänäkin päivänä merkittävää monille ihmisille hyvin erilaisista, odottamattomistakin näkökulmista. Tässä artikkelissa esitelty lyhyt katsaus on vasta avaus yliluonnollisen ja modernin sodan perinnön laajempaan tutkimiseen. Tästä aihepiiristä tekee erityisen kiehtovaa se, kuinka merkittävästi menneisyys kykenee vaikuttamaan materiaalisten jäänteidensä kautta nykyihmisten käyttäytymiseen, tunteisiin ja kokemuksiin. Tämä korostaa menneisyyden moniäänistä läsnäoloa nykyisyydessä. Näkemyksemme mukaan sekä yliluonnolliset kokemukset että tunneperäiset tarinat ovat jääneet toistaiseksi varsin vähälle käsittelylle materiaalisen kulttuuriperinnön tutkimuksessa (ks. Koskinen-Koivisto in press; Smith 2015). Toivommekin, että tekstimme voi pohjustaa ja avata uusia monialaisia tutkimussuuntia sota-aikaisen perinnön tarkasteluun Suomessa.

Kiitokset

Suuret onnentoivotukset ja kiitokset Mikalle kaikesta! Lisäksi kiitos tutkimuksiamme edistäneille henkilöille, erityisesti eri puolilla pohjoista kiinnostavia haastatteluja antaneille ihmisille, kenttätöihin ahkerasti osallistuneille Sohvi, Elsa ja Elvi Seitsooselle, sekä arvioijille kommentteista. Tätä tutkimusta ovat tukeneet Oulun kaupunki, Oulun yliopisto ja Rajatiedon yhteistyö ry.

Lähteet

- Alariesto, T., Harju, S., Hautala, P., Kotivuori, H., Kyläniemi, H. & Mölläri, J. 2015. *Wir waren Freunde – Olimme ystäviä: saksalaisten ja suomalaisten kohtaamisista Lapissa 1940–1944*. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.
- Blanco, M. D. P. & Peeren, E. 2013. *Spectralities reader: Ghosts and haunting in contemporary cultural theory*. New York: Bloomsbury.
- Carr, G. 2017. The uninvited guests who outstayed their welcome: The ghosts of war in the Channel Islands. In N. Saunders and P. Cornish (eds.): *Modern Conflict and the Senses*, pp. 272–288. Abingdon: Routledge.
- Davies, O. 2020. *A Supernatural War. Magic, Divination, and Faith during the First World War*. Oxford: Oxford University Press.
- Easton, A. 2015. Poland's 'Nazi gold train' find: Myth and reality. *BBC News* 20.8.2015. [Luettu 1.4.2018]
- Edensor, T. 2005. The ghosts of industrial ruins: ordering and disordering memory in excessive space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23: 829–849.
- Erkkilä, V. 2011. *Viimeinen aamu: Neuvostopartisaanien vaietut jäljet*. Helsinki: Otava.
- Ferguson, J. 2020. Spitfires Sprouting in the Burmese Spring: The Real-life Quest for Historic Fantasy Aircraft in Contemporary Myanmar. *TRaNS: Trans-Regional and -National Studies of Southeast Asia* 8(2): 135–146.
- Giese, H. 1942. *Unter dem grossen Bären: Berichte und Gedanken*. Berlin: Universitas Verlag.
- González-Ruibal, A. 2008 Time to Destroy: An Archaeology of Supermodernity. *Current Anthropology* 49(2): 247–279.
- Gordon, A. 2008. *Ghostly matters: Haunting and the sociological imagination*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Grönberg, M. 1997. *Kummeli: Kultakuume*. Elokuva. Suomi: Fantasia Filmi / Porkkanaryhmä / Solar Films.
- Hanks, M. 2015. *Haunted Heritage. The Cultural Politics of Ghost Tourism, Populism, and the Past*. Oxon: Routledge.
- Harjumaa, P. 2009. *Aaveriekköjä – lappilaisia mystisiä tarinoita ja kummituksia*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Herva, V.-P. 2014. Haunting Heritage in an Enchanted Land: Magic, Materiality and Second World War German Material Heritage in Finnish Lapland. *Journal of Contemporary Archaeology* 1(2): 297–321.
- Herva, V.-P. & Seitsonen, O. 2020. The haunting and blessing of Kankiniemi: coping with the ghosts of the Second World War in northernmost Finland. Teoksessa T. Äikäs & S. Lipkin (toim.), *Entangled beliefs and rituals: Religion in Finland and Sápmi from Stone Age to contemporary times*: 225–235. Monographs of the Archaeological Society of Finland 8 Helsinki: Suomen arkeologinen seura.
- Herva, V.-P., Varnajot, A. & Pashkevich, A. 2020. Bad Santa: Cultural heritage, mystification of the Arctic, and tourism as an extractive industry. *Polar journal*, 10(2), 375–396.
- Herva, V.-P., Koskinen-Koivisto, E., Seitsonen, O. & Thomas, S. 2016. 'I have better stuff at home': treasure hunting and private collecting of World War II artefacts in Finnish Lapland. *World Archaeology*, 48 (2): 267–281.
- Ikäheimo, J. & Äikäs, T. 2018. Hanging Tree as a Place of Memories: Encounters at a 1916 Execution Site. *Journal of Community Archaeology and Heritage* 5(3): 166–181.
- Jasinski, M. E. 2013. Reinforced Concrete, Steel and Slaves: Archaeological Studies of Prisoners of World War II in Norway—The Case of Romsdal Peninsula. Teoksessa H. Mytum & G. Carr (toim.), *Prisoners of War. Archaeology, Memory, and Heritage of 19th- and 20th-Century Mass Internment*: 145–165. New York: Springer.
- Julkunen, R. 1994. Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa A. Anttonen, L. Henrikson & R. Nätkin (toim.). *Naisten hyvinvointivaltio*: 179–201. Tampere: Vastapaino.
- Kauhanen, R. 2018. *Väärin haudattu sotamies. Kummitustarinoita Suomen taistelukentiltä*. Helsinki: Atena.
- Kemppainen, A. 2020. *Breaking the Silence: A Discussion of the Finnish SS-volunteers in Finland 2018–2019*. MA thesis, Department of History, University of Uppsala, Uppsala.
- Kleemola, O. 2014. Vihollinen vai liittolainen? metsä suomalaisten ja saksalaisten itärintaman sotapropagandakuvien elementtinä 1941–1944. Teoksessa Metsähistorian seura & Tamminen, M. (toim.). *Metsä ja kuva*: 29–42. Punkaharju: Luston Tuki.

- Koponen, T., Seitsonen, O. & Koskinen-Koivisto, E. 2018. "Das ist Suomi": Photographic representation of Finland for a German audience during the Second World War. *Ennen ja nyt* 4/2018: 1–30.
- Koskinen-Koivisto, E. 2016. Reminder of the Dark Heritage of Humankind – Experiences of Finnish Cemetery Tourists of Visiting the Norvajärvi German Cemetery, *Thanatos* 5(1): 23–42.
- Koskinen-Koivisto, E. in press. Material Memories – Narrating and Reconstructing Experiences about Displaced Childhood during the Second World War. *Journal of Narrative Culture* 9: 1.
- Kotanen, R. 2010. Omistussuhteesta autonomiaan? Raiskauksen kriminalisoiminen avioliitossa ja aviovaimon seksuaalinen itsemääräämisoikeus Suomessa. *Oikeus* 39(4), 369–395.
- Kulju, M. 2013. *Lapin sota 1944–1945*. Helsinki: Gummerus.
- Köngäs, P. 2016. Metallinetsijä löysi vanhan laatan, jonka tarina on vielä mysteeri. *YLE* 21.6.2016.
- Lehtola, V.-P. 2015. Second World War as a Trigger for Transcultural Changes among Sámi People in Finland. *Acta Borealia* 32(2): 125–147.
- Lundemo, M. Olafson 2020. *Engineering, Resources and Nature: Organisation Todt in Finland 1941–1944*. PhD dissertation, Department of History and Civilization, Firenze, European University Institute.
- Lämsä, A.-S. 2004. *Väärtisubteet Lapin matkailussa – Kulttuurianalyysi suomalaisten ja saamelaiden kohtaamisesta*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Marttala, K. 2014. Lapista löytyy sotaromun keräilijän aarreaitta. *YLE* September 23, 2014. Available at: <https://yle.fi/uutiset/3-7485693>
- Matila, T. 2020. The ghosts in the archive: World War Two photography and landscapes crafted by the Nazis in Finland. *Time and Mind* 13(4): 351–371.
- Mikkonen, K. 2016. *Parakkeja ja piikkilankaa*. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.
- Myllyniemi, S. 2021. *Yliluonnollinen sota 1939–1945. Kirjokansi* 257. Helsinki: SKS.
- Norum, R., Herva, V.-P. & Lundemo, M. Olafson 2021. Encountering/thinking mosquitos. *Time & Mind* 14(3): 417–430.
- Otto, R. 2008. Soviet Prisoners of War on the German Lapland Front, 1941–1944. Teoksessa L. Westerlund (toim.), *Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Prisoners of War and Internees. A Book of Articles by the National Archives*: 64–113. Helsinki: Kansallisarkisto.
- Pajunen, J. & Karjalainen, M. 2019. Finnish Volunteer Battalion of the Waffen SS in 1941–1943 and Related Finnish studies. *Finnish-German Yearbook of Political Economy* 2: 5–39.
- Persson, M. 2014. Materialising Skatås – archaeology of a Second World War refugee camp in Sweden. Teoksessa B. Olsen and Þ. Pétursdóttir (toim.), *Ruin memories. Materialities, aesthetics and the archaeology of the recent past*: 435–461. Oxon, New York: Routledge.
- Pile, S. 2005. *Real cities: Modernity, space and the phantasmagorias of city life*. London: SAGE.
- Seitsonen, O. 2017. Crowdsourcing Cultural Heritage: Public Participation and Conflict Legacy in Finland. *Journal of Community Archaeology and Heritage* 4(2): 115–130.
- Seitsonen, O. 2018a. *Digging Hitler's Arctic War: Archaeologies and Heritage of the Second World War German Military Presence in Finnish Lapland*. Väitöskirja, Arkeologian yksikkö, Helsingin yliopisto. Helsinki: Unigrafia.
- Seitsonen, O. 2018b. Lappeenrannan Huhtiniemi ja fotogrammetrinen dokumentointi: Ten Years After. *Muinaistutkija* 1/2018: 55–62
- Seitsonen, O. 2020. *Archaeologies of Hitler's Arctic War. Heritage of the Second World War German Military Presence in Finnish Lapland*. Abingdon: Routledge.
- Seitsonen, O. 2021. Yliluonnollisia ilmiöitä ja maagisia löytöjä Lapin sota-aikaisilla kohteilla. *Ääretön* 3/2021: 14.
- Seitsonen, O. & Herva, V.-P. 2017. 'War Junk' and Cultural Heritage: Viewpoints on the Second World War German Material Culture in Finnish Lapland. Teoksessa Benfer, A. K. (toim.), *War & Peace: Conflict and Resolution in Archaeology. Proceedings of the 45th Annual Chacmool Archaeology Conference*: 170–185. Calgary: Chacmool Archaeology Association.

- Seitsonen, O. & Koskinen-Koivisto, E. 2018. "Where the F... is Vuotso": Heritage of Second World War forced movement and destruction in a Sámi reindeer herding community in Finnish Lapland. *International Journal of Heritage Studies*, 24 (4): 421–441.
- Seitsonen, O. & Lundemo, M. Olafson 2021. "Railroad of Death": History and Archaeology of the German-built Second World War Hyrynsalmi–Kuusamo Railway 1942–1944. *Tekniikan Waiheita* 39(3): 34–59.
- Seitsonen, O. & Moshenska, G. 2021. Who owns the 'Wilderness'? Indigenous Second World War Landscapes in Sápmi, Finnish Lapland. Teoksessa Saunders, N. & Cornish, P. (toim.), *Conflict Landscapes: Materiality and Meaning in Contested Places*: 183–201. Abingdon: Routledge.
- Seitsonen, O., Hekkurainen, M., Koskinen-Koivisto, E. & Thomas, S. 2018. 'Voiko natsia rakastaa?': Lapin Maakuntamuseon Wir waren Freunde – Olimme ystäviä -näyttelyprosessi esimerkkinä vaikeasta kulttuuriperinnöstä. *Suomen Museo* 2018: 112–132.
- Seitsonen, O., Koponen, T. & Herva, V.-P. 2019. "Lapland's Roadway": German photography and experience of the European far North in the Second World War. *Photography and Culture* 12: 4–21.
- Smith, L. 2011. *All Heritage is Intangible: Critical Heritage Studies and Museums*. Amsterdam: Amsterdam School of the Arts. Available at: https://www.ahk.nl/fileadmin/download/reinwardt/lectoraat/All_heritage_is_intangible.pdf
- Smith, L. 2015. The Elephant in the Room: Heritage, Affect, and Emotion. Teoksessa W. Logan, M. Nic Craith, U. Kockel (toim.), *A Companion to Heritage Studies*. Wiley-Blackwell.
- Spielberg, S. 1981. *Raiders of the Lost Ark*. Elokuva. USA: Lucasfilm Ltd.
- Spielberg, S. 1989. *Indiana Jones and the Last Crusade*. Elokuva. USA: Lucasfilm Ltd. / Paramount Pictures.
- Stichelbaut, B., Thomas, S., Seitsonen, O., Gheyle, W., De Mulder, G., Hemminki, V. & Plets, G. 2021. Operation Northern Light: a remote sensing approach to Second World War Conflict archaeology in Northern Finland (Kilpisjärvi, Enontekiö). Teoksessa N. Saunders & P. Cornish (toim.) *Conflict Landscapes: Materiality and Meaning in Contested Places*: 202–220. Abingdon: Routledge.
- Tervaniemi, S. & Magga, P. 2019. Belonging to Sápmi – Sámi conceptions of home and home region. Teoksessa T. Hylland Eriksen, S. Valkonen, & J. Valkonen (toim.) *Knowing from the Indigenous North: Sámi Approaches to History, Politics and Belonging*: 75–90. London: Routledge.
- Thomas, S., Seitsonen, O. & Herva, V.-P. 2016. Nazi memorabilia, dark heritage and treasure hunting as 'alternative' tourism: understanding the fascination with the material remains of World War II in Northern Finland. *Journal of Field Archaeology* 41(3): 331–343.
- Torvinen, J. 2018. "Legendaarista!" Musiikki ajan, historian ja maskuliinisten identiteettien rakentajana elokuvassa *Kummeli Kultakuume*. Pro gradu, musiikkitiede, Turun yliopisto, Turku.
- Tuominen, M. 2015. Lapin ajanlasku. Menneisyys, tulevaisuus ja jälleenrakennus historian reunalla. Teoksessa V. Kivimäki & K.-M. Hytönen (toim.), *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*: 39–70. Tampere: Vastapaino.
- Voss, J. 2002. *Black Edelweiss: A Memoir of Combat and Conscience by a Soldier of the Waffen-SS*. Bedford: Aberjona Press.
- Väyrynen, T. 2014. Muted National Memory: When the Hitler's Brides speak the truth. *International Feminist Journal of Politics* 16(2): 218–235.
- Wallén, M. 2020. *Kadonneen natsikullan jäljillä*. Helsinki: Bazar.
- Wendisch, I. 2006. *Salatut lapset – Saksalaissotilaiden lapset Suomessa*. Helsinki: Ajatus.
- Ylimaunu, T., Mullins, P. R., Symonds, J., Kallio-Seppä, T., Heikkilä, H., Kuorilehto, M. & Tolonen, S. 2013. Memory of barracks: World War II German 'Little Berlins' and post-war urbanization in Northern Finnish towns. *Scandinavian Journal of History* 38(4): 525–548.